

NIETZSCHE'NİN *DER ANTICHRIST* METNİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE TURKISH TRANSLATIONS OF NIETZSCHE'S *DER
ANTICHRIST*

Aysun YILDIRIM¹

Özet

Felsefe metinlerinin çeviriler yoluyla Türkçeye nasıl aktarıldığı, tartışmaya açık bir meseledir. Zira çeviriler, Türkçe konuşulan dünyada genel felsefi kavrayışların yönünü olumlu ya da olumsuz şekilde belirleyebilecek güce sahiptir. Eksik, kolajlanmış ya da filozofun esas düşüncesinden ziyade tercümanın kendi ideolojilerini yansıtan bir çeviri, orijinal metni doğru anlama açısından olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca bu tür bir çeviri kültürel ve felsefi bağlamda bir katkı sağlamamaktadır. Öte yandan samimiyetle ve çeviri faaliyetinin esas amacını dikkate alarak yapılan bir çeviri, kültürün ve felsefi kavrayışların serpilmesine önemli ölçüde olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada, çevirilerin olumlu ve olumsuz yönlerini incelemek açısından adeta bir laboratuvar niteliği taşıyan, Nietzsche'nin *Der Antichrist: Fluch auf das Christenthum* yapıtının farklı Türkçe çevirileri değerlendirilmiştir. Değerlendirme, *Der Antichrist* metninin altı farklı Türkçe çevirisiyle sınırlandırılmıştır ve bu çevirilerde fark edilen temel sorunlar örneklerle ayrıntılandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Der Antichrist, çeviri hataları, üslup, anlam, sadakat.

Gönderim Tarihi/Submitted	:	18.01.2024
Kabul Tarihi/Accepted	:	22.03.2024
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	:	Aysun YILDIRIM
E-posta / E-mail	:	aysnyldrm93@gmail.com
Doi	:	10.47124/viraverita.1422156
Atıf / To Cite:	:	YILDIRIM, A. (2024). Nietzsche'nin <i>Der Antichrist</i> Metninin Türkçe Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme. <i>ViraVerita E-Dergi</i> , (10)19, 127-142. Doi: 10.47124/viraverita.1422156

¹Bağımsız Araştırmacı (ORCID: 0000-0002-0295-0646).

Abstract

The way philosophical texts are translated into Turkish is a matter of debate. The translations have the power to determine the direction of the general philosophical understanding in the Turkish-speaking world, either in a positive or in a negative way. Negative for the correct understanding of the original text is a translation that is incomplete, collaged, or reflects the translator's own ideologies rather than the actual thought of the philosopher. Furthermore, this kind of translation does not contribute to the cultural and philosophical context. However, a faithful translation, considering the primary purpose of the translation, provides a significant opportunity for cultural and philosophical comprehension. In this study, various Turkish translations of Nietzsche's *Der Antichrist: Fluch auf das Christenthum* will be evaluated as a laboratory for the study of the positive and negative aspects of the translations. The evaluation is limited to six different Turkish translations of *Der Antichrist*, and the main problems found in these translations are presented in detail with examples.

Keywords: Der Antichrist, translation errors, turn of expression, meaning, loyalty.

Nietzsche'nin *Der Antichrist* Metninin Türkçe Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme

GİRİŞ

Filozofların dünyayı anlama ve anlatma çabasıyla oluşturdukları yazılarının Türkçe konuşulan ve düşünülen dünyaya anlaşılır şekilde aktarılması, çevirilerden beklenen bir niteliktir. Öte yandan insanlığı besleyip yönlendirebilecek güce sahip bu metinlerin, aslına uygun bir şekilde Türkçeye kazandırılmasına dair de aynı derecede beklenti bulunmaktadır. Bu bağlamda bir felsefe metnini farklı dil dünyalarına aktarmak hem anlama yönelik hem de düşünsel ve dilsel bir faaliyet olarak görünmektedir. Bu noktada sorgulanması gereken konu açıktır: Düşünce, dil ve anlam bakımından incelendiğinde, felsefe metnlerinin Türkçe çevirileri, orijinal metinleri ne kadar doğru, anlaşılır ve aslına uygun şekilde aktarmaktadır? İlk elbette felsefe metinlerini Türkçeye doğru, anlaşılır ve esaslı şekilde kazandıran çeviriler vardır. Öyle ki bu çeviriler, felsefenin esas kaynaklarını bir kültüre katmaya, düşüncenin en yaratıcı örneklerini korumaya ve dünyaya açmaya yönelik yapılan en önemli faaliyettir. Fakat tam tersine bu önemli faaliyetin gerektirdiği özveriye ulaşamamış, ince bir sorumlulukla işlenmemiş veya esas düşünceyi farklı çıkar ve amaçlar sebebiyle sansürleyen asılsız çeviriler de mevcuttur. Bu çevirilerin ifşası, felsefeyi idama götüren uzun soluklu yanlış kavrayışların, bilerek ya da bilmeden yapılan çeviri hatalarının, belirsiz, anlaşılmaz aktarımların önüne geçmek ve düşüncelerin özünü açığa çıkarmak adına her daim atılması gereken bir adımdır. Bu nedenle burada değerlendirilen *Der Antichrist* metninin bazı Türkçe çevirilerinde karşılaşılan sorunları açığa çıkarmak, temel hedeftir.

DER ANTICHRIST ÇEVİRİLERİNDE FARK EDİLEN SORUNLAR

Der Antichrist'in pek çok Türkçe çevirisi mevcuttur, ancak burada metnin incelenen altı farklı çevirisinde göze çarpan sorun ya da hatalar, en genel üç bağlamda ortaya koyulabilir: üslup, anlaşılabilirlik ve orijinal metne duyulan sadakat. Söz konusu metin Nietzsche gibi edebi söylemi güçlü olan bir düşünüre ait olduğundan, orijinal metinde vurgulanan ifadeleri dikkate almadan yapılan çeviriler göze çarpmaktadır. Bu nedenle ele alınacak ilk sorun üsluba yöneliktir. Çevirilerde keşfedilen bir diğer sorun, Türkçe okuyanlar için çeviri metinlerin açık ve anlaşılır

olmasını engelleyen bazı unsurlara yöneliktir. Karşılaşılan son sorun, filozofun yazısına sadık kalınmayarak yapılan ciddi oranda hatalı çeviri işlemlerine yöneliktir.

Üslup Sorunu

Üslup, filozofların kendine has anlatım biçimi olmakla birlikte onların yazılarını canlı kılan yegâne yapıdır. Yazıdaki düşüncenin ve anlamın hareketini sağlayan, üsluptur. Orijinal metinlerdeki vurgulara ya da doğal üsluba dikkat edilmeksizin yapılan çeviriler, yazıyı sönük ve hareketsiz ifadelerle dönüştürmektedir. Bu durum, tümüyle bir çeviri hatası olarak düşünülme de yazının ruhunu yansıtmayan, yetersiz ve kurak çevirilere zemin hazırlamaktadır. Tercümanların orijinal metindeki doğal üslup ve vurguları çevirilerinde yansıtabilmesi, bir tür yorumlama becerisi olarak düşünülebilir. Fakat çevirideki yorum, yanlış anlaşılması gereken bir noktadır. Öyle ki tercümanın yorumlama payı, cümlenin veya sözcüğün karşılığını, filozofun bütünlüklü düşüncesine uygun şekilde hedef dile aktarmakla sınırlıdır. Konuya odaklı ve asıl anlatılmak isteneni vermeye yönelik bir yorumlama, özellikle düşüncenin vurgusu açısından uygun olacaktır. Aksi takdirde tercümanın yorumlama payını genişletmesi, filozofun yazısını kabul edilemez bir hataya sürükleyebilir. Burada sözü edilen yorumlama, tercümanın çevirdiği metnin ana dilini sadece nizami yapıda kusursuzca ve ezbere bilmesiyle değil, düşüncenin canlılığını yazıya yansıtmayı gerektiren bütüncül bir uygulamayı gerçekleştirebilmesiyle alakalıdır. Tercümanın kendi ana diline, çevirdiği yazının diline, filozofun temel felsefi düşüncelerine aşina olması ve filozofun ifade tarzının öngörüsüne sahip olması, söz konusu yorumlamaya olanak sağlayabilir. *Der Antichrist*'in yedinci bölümünde Nietzsche'nin üslubunu yansıtan bir ifade ve bu ifadenin farklı Türkçe çevirileri, konuya uygun örneklerdir.¹

Onur Aktaş çevirisiyle: “*Burada* hekim olmak, *burada* amansız olmak, *burada* neşteri vurmak – tüm bunlar *bize* ait, bu *bizim* insan sevgimiz; böylece bizler filozofuz, biz Hyperborealılar!” (Nietzsche, 1999/2023, s. 174).

Korkut Ata çevirisiyle: “*Burada* hekim olmak, *burada* acımasız olmak, *burada* neşter kullanmak; hepsi bize aittir! Bu *bizim* insan sevgimizdir, bu yüzden filozoflarız biz, Hiperborlularız biz!” (Nietzsche, 2014, s. 18).

Oruç Aruoba çevirisiyle: “*Burada* hekim olmak, *burada* acımasız olmak, *burada* neşter kullanmak -bize aittir bu; bu *bizim* insan sevgimizdir, bu yüzden filozoflarız biz, biz Hiperborlular!” (Nietzsche, 1961/1969/2020, s. 19-20).

Yusuf Kaplan çevirisiyle: “İşte *burada* ‘fizikçi’ [tabip] olunmalıdır; işte burada acımasız olunmalıdır; işte burada *hasta*, masaya yatırılmalı ve hastalığa neşter vurulmalıdır; işte bu, *bizim* gibi filozofların, Hyperborea’lıların, bizim inandığımız türden bir filantropi / insan sevgisi anlayışına inananların, kısacası bizim işimizdir!” (Nietzsche, 1885/2008, s. 14).

Murat Batmankaya çevirisiyle: “Burada hekim olmak, burada acımasız olmak, burada neşteri vurmak — hepsi bize ait, hepsi bizim insanı sevme tarzımız, bundandır ki filozoflarız biz, biz Hyperboreios’lar!” (Nietzsche, 1990/2015a, s. 36).

Firuzan Gürbüz çevirisiyle: “Burada doktor olmak, burada acımasız olmak, burada bıçağı kullanmak –bize gerekli olan budur; insan sevgisindeki yöntemimiz budur, biz bu yüzden filozofuz, biz Hiperborlular!” (Nietzsche, 2015b, s. 19).

Nietzsche burada Hıristiyanlığın yaşam kuvvetini körelten bulaşıcı acıma hastalığına müdahale edecek cerrahi uygulamanın, filozofça bir tutumla gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Felsefesinin temelini oluşturan yaşamı, canlılığı, coşkuyu diline yansıtan ve aynı zamanda bir filolog olan Nietzsche’nin, “yaşam reddiyesi” olarak kabul ettiği acıma hastalığına karşın sunduğu bu ifadeyi nasıl bir vurgu ve hissiyatla yazabileceği düşünüldüğünde, yukarıdaki çevirilerden hangilerinin onun üslubuna daha uygun olduğu fark edilebilir. Yalnızca Almanca “hier das Messer führen” ifadesinin “burada bıçağı kullanmak”, “burada neşter kullanmak” ve “burada neşteri vurmak” şeklinde birbirinden çok da farklı görünmeyen Türkçe karşılıklarına dikkat edildiğinde, “burada neşteri vurmak” ifadesinin Nietzsche’nin hitap frekansına en yakın aktarımı verdiği görülebilir. Düz bir çeviri ile “bıçağı kullanmak” ya da “neşter kullanmak” ifadeleri de doğru aktarımlardır, fakat bu ifadeler daha edilgen bir yapıda olduğu için bir nevi söylenenin vurgusunu köreltmektedirler. Oysa bir problemi kökten çözüme ulaştırmak anlamına gelen “neşter vurmak” deyimini, burada daha güçlü bir aktarım ve vurgu sağlamaktadır. Çünkü Nietzsche “hier das Messer führen” ifadesini, acıma hastalığına karşın cerrahi bir müdahaleyi kastederek kullanmaktadır ve bu ifade gerçek anlamdan uzak bir ifadedir. Türkçe’de çoğunlukla ifadeleri ya da sözleri gerçek anlamından farklı, daha güçlü, zengin ve edebi kılmak amacıyla deyimlere başvurulmaktadır. Dolayısıyla bu noktada “neşteri vurmak” deyiminin kullanılması, ifade bakımından Nietzsche’nin üslubuna daha uygun bir anlatım sunmaktadır.

Anlaşılrlık Sorunu

Türkçeye çevrilen bir felsefe metni, okurların Türkçe anlama kabiliyetini işlevsiz hâle getiriyorsa bu, yapılan çevirinin esas amacının gerçekleşmediğini gösterir. Zira felsefe metinlerini Türkçeye kazandırmadaki birincil amaç, bilgi edinmenin koşulunu diğer deyişle, anlamayı sağlamaktır. Bir felsefe metninin anlaşılır olması hem bizzat felsefe disiplini için hem de düşüncelerin okurlara temas etmesi için temeldir. Aksi takdirde bizzat çeviri faaliyetinin kendisi de bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle çeviri metinleri anlaşılmaz kılan sorunlar dikkate değer bir ayrıntılandırma ile ele alınmalıdır ki buna sebep olan birbirinden farklı pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden biri metni oluşturan bazı cümlelerin eksik, karmaşık ve belirsiz dizilimlerle aktarılmasıdır. Birleşik ya da birbirine bağlanan cümleler, Türkçeye çevrildiğinde daha uzun ifadelere dönüşebilir. Bu tarz ifadelerin fazla tekrar etmesi bazen metnin akışını aksatır ve okuyucu cümlenin sonuna ulaşana kadar anlam bütünlüğünü kaybeder. Tercümanın cümlenin özünü dönüştürmemek üzere yapabileceği biçimsel bir parçalama işlemi, bu soruna muhtemel bir çözüm olabilir. Ayrıca tercümanın orijinal ifadeyi çözümleyip daha sonra bunu, uygun sözdizimiyle Türkçeye yerleştirmesi gerekmektedir. Orijinal ifade bizzat tercümanın kendisi tarafından anlaşılmadan çevrildiğinde bu, yalnızca sözcüklerin hedef dildeki basit, yaygın ve yavan karşılıklarıyla kurulmuş ifadeler olmaktan öteye geçmemektedir.

Çevirileri anlamayı engelleyen ya da bir tür anlam karmaşasına sebep olan en önemli etken, filozofların temel felsefi kavramları hangi manada ve kapsamda kullandıklarının göz ardı edilmesidir. Gündelik dilde genellikle birbirinin yerine geçebilen kavramların felsefi dilde de birbirinin yerine kullanılması, söylenmek istenenin doğru ifadesini yansıtmayabilir. Çünkü filozofların ortaya koyduğu temellendirmeler, farklı anlamlarda kullandıkları kavramlarla birbirinden ayrılır. Olaylar, olgular veya konuların birbirinden ayrıldığı ve birbiriyle birleştiği noktaları dikkatle analiz eden filozofların, yapıtlarında kullandığı kavramların da aynı dikkatle çevrilmesi önemlidir. Özellikle “hakikat” (*Alm. Wahrheit, İng. Truth*), “gerçeklik” (*Alm. Realität/Wirklichkeit, İng. Reality/Truth*), “doğruluk” (*Alm. Wahrheit, İng. Truth*) gibi kavramların ayrımları gözden kaçırıldığında, felsefe metinlerinde ontolojik, epistemolojik ya da özgün kullanımlar açısından bir anlam karmaşası ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sözü edilen kavramların felsefi terminolojideki gelişimi ve Nietzsche’nin bu kavramları ne yönde ele aldığı açıklanmalıdır.

Gerçeklik, hakikat, doğruluk kavramları ve bu kavramların Nietzsche felsefesindeki yeri

Gerçeklik, ontolojik olarak bu dünyanın somut, nesnel varlığıdır. Başka bir ifadeyle, doğada var olan, oluşan, değişen, yok olan nesnelere tümü gerçekliktir. İyonya felsefesiyle başlayan bu düşünce, doğadaki her şeyin temelinde bulunan *arkhe* araştırması ile gelişmiştir. Daha sonra bu somut, nesnel gerçeklik anlayışından soyut, kavramsal ve özsel bir gerçeklik anlayışına geçiş görülmektedir.ⁱⁱ Varlığın soyut, düşünsel veya özsel gerçekliğini kabul eden yaklaşımlar, varlığı metafiziksel bir düzlemde açıklamaktadırlar. Felsefede varlığın ne olduğuna dair bu tür metafizik açıklamalar, bizi doğrudan *hakikat* kavramına yöneltmektedir. Hakikat, anlamsal olarak somut, görünür gerçekliğin özüne ya da ötesine işaret eden bir kavramdır. Bu bağlamda hakikat, dolaylı bir gerçeklik türü olarak düşünülebilir. Varlığın ne olduğuna dair öne sürülen fikirler daha da soyut, belirsiz ve hatta ilahi bir safhaya sıçradığında, olgusal ve düşünsel gerçeklik anlamından kopuk bir hakikat kavramı ortaya çıkar. İşte tam da bu, gerçeklik ve hakikat kavramlarının filozofların temellendirmelerine göre değişen anlamlarını açığa çıkarır. Öyle ki doğa filozoflarının olgusal gerçeklik kavrayışından sonra varlığın metafizik yönünü işaret eden, fakat yine bir tür öz gerçeklik olarak addedilebilecek hakikat kavramı ortaya çıkmıştır. Dini, teolojik temellendirmelerde hakikat, içinde yaşadığımız dünyanın diğer deyişle, “fani dünya”nın ötesinde bulunduğu inanılan kutsal bir alana ve yaratıcı tanrıya işaret etmektedir. Hakikat ve gerçeklik kavramlarının anlam silsilesini temele alarak, bu kavramları insanın bilgi alanına dahil ettiğimizde ya da epistemolojik düzlemde ele aldığımızda *doğruluk* kavramı devreye girer. Olgusal gerçeklik temelinde doğruluk, genellikle insanın nesnelere yönelik bilgisinin, dış dünyanın gerçekliğine uygunluğu olarak tanımlanır. Eğer gerçeklik düşünsel, formel ya da özsel bir temelde kabul ediliyorsa doğruluk, bu kabul edilen gerçekliğin akıl ile veya filozofların ortaya koyduğu başka herhangi bir yolla elde edilen bilgiye uygunluğu olarak tanımlanabilir. Dini veya teolojik temelde doğruluk ise hakiki olana inanç ya da hakikatin bizzat kendisi olarak anlamını kazanır.

Genel bir anlam çerçevesine sığdırarak açıklamaya çalıştığımız gerçeklik, hakikat ve doğruluk kavramları, aslında filozofların kendilerine özgü kullanımlarına göre şekillenen anlamlara sahiptir. Bu bağlamda *Der Antichrist* metninin Türkçe çevirilerinden hareketle açıklık getirmeye çalıştığımız kavramlar, Nietzsche felsefesi için kritik bir düzlemde yer alır. *Der Antichrist*'te Nietzsche'nin sorunsallaştırdığı mesele, tümüyle *Wirklichkeit* ve *Wahrheit* kavramları üzerinden ilerlemektedir. Almanca *Wirklichkeit* kavramının Türkçe karşılığı

gerçekliktir. Wahrheit kavramı ise Türkçeye doğruluk ya da hakikat olarak çevrilmektedir. Fakat bu kavramların çevirilerde Nietzsche'nin eleştirel felsefi yaklaşımına göre barındırdığı anlamsal içerikle birlikte kullanılması oldukça önemlidir.

Der Antichrist'te Nietzsche'nin eleştiri oklarının hedefi, görünen dünyanın ötesinde mutlak bir hakikat olduğuna inanan, bu inancın koşulunu da kutsallığın doğru yolunda ilerlemek olarak belirleyen din sözcüleridir. Çünkü din sözcüleri, hakikati otorite temelli bir mutlaklık çerçevesinde değerlendirmektedirler. Bu tarz bir değerlendirmeyi temsil eden ve Avrupa'da yıllarca en yüksek değerler sistemi olarak görülen Hıristiyan ahlakı, Nietzsche için doğal, yaşamsal, canlılığın kaynağı olan ya da herhangi bir mutlak dayanak gerektirmeden "kendi değerini içinde taşıyan" tüm değerleri değersizleştirmiştir (Nietzsche, 1999, s.196).ⁱⁱⁱ Bu dünyaya ait ne varsa onu aşağılayıp yalanlayan ve öteki dünya umuduyla mutlak bir hakikat tesellisi öne süren tüm ahlaki sistemler, Nietzsche'nin gözünde yıkılması gereken, yozlaşmış, eskimiş değerler bütünüdür. İşte tam da bu yıkılması gereken değer ve inanç kurgularını Nietzsche, Wahrheit kavramıyla ifade etmektedir. Bunun aksine tüm hakikatperestlerin reddettiği, görünen, değişen, doğal ve dünyevi olan ne varsa Nietzsche için Wirklichkeit kavramıyla ifade edilmektedir. Aslında bu kavramların anlamlarına göre dikkat gerektiren kullanımı, tamamen Nietzsche'nin eleştirel olarak ele aldığı ahlaki perspektiften kaynaklanmaktadır. Tüm eleştirilerini bir kenara bırakıp, sadece Nietzsche'nin kendi düşüncesine odaklandığımızda gerçeklik, hakikat, doğruluk gibi kavramların aynı anlama gelebileceğini söyleyebiliriz. Nietzsche'nin özgün düşüncesi şöyle ifade edilebilir: Dünyaya yönelik doğru bir değerlendirme, ancak bu görünen dünyanın hakiki gerçekliğinden yola çıkılarak yaratılabilir. Görünüş, gerçeklik, hakikat, doğruluk Nietzsche için sadece içinde yaşadığımız değişen, dönüşen dünya bağlamında ele alınabilir. Ancak esas meseleyi anlayabilmek açısından onun kendi düşüncesiyle, eleştirdiği düşünceleri ayırmak gerekir ki bunun için de kavramların hangi bağlamda ve anlamda kullanıldığını tespit etmek son derece önemlidir.

Der Antichrist metninin Türkçe çevirilerinde, Nietzsche'nin temel eleştirisi ve felsefi yaklaşımı dikkate alınmaksızın çevrilen kavramlara birkaç örnek vermek, irdelenen meseleyi daha da netleştirecektir. İlk olarak *Der Antichrist*'in sekizinci bölümünde yer alan bir ifadenin Murat Batmankaya tarafından yapılan çevirisine bakılabilir:^{iv}

Bu zehirlenme, sanılandan çok daha yaygındır: kendini "idealist" olarak gören herkeste, teologlara mahsus kibirlilik içgüdüsüne sık tesadüf ettim — kişinin, üstün bir soydan geldiğine inanarak, hakikate tepeden ve şüpheyle bakma

hakını kendinde bulduğu her yerde... İdealist, rahip misali tüm yüce tasavvurları elinde tutar (— üstelik yalnızca elinde de değil!), onları iyi niyetli bir horgörüyle “idrak”e, “bilinç”e, “onur”a, “refah”a, “bilim”e karşı kullanır (Nietzsche, 1990/2015a, s. 37-38).

Bu alıntıda Türkçeye hakikat olarak çevrilen kavramın orijinal metindeki karşılığı Wirklichkeit'tir. Fakat Wirklichkeit kavramının yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı Türkçeye gerçeklik olarak çevrilmesi daha isabetlidir. Öte yandan Nietzsche'nin esas eleştirisi dikkate alındığında da burada hakikat yerine gerçeklik kavramının kullanılması gerektiği anlaşılacaktır. Nietzsche'nin eleştirisi, bu dünyanın nesnel gerçekliğinin dışında bir hakikat anlayışına sahip olan din sözcüleri ve idealistlere yöneliktir. İdealistler nesnel dünyayı görünüşler ya da değişen, gelip geçici nesnelere dünyası olarak, düşünsel dünyayı ise gerçeklik ya da hakikat olarak kabul ederler. Din sözcüleri, nesnel dünyayı -gerçekliği- yalan dünya, bu dünyadan ötelede tasvir ettikleri kutsal alanı ise hakiki dünya olarak kabul ederler. Dolayısıyla yukarıda sözü geçen idealistlerin ve din sözcülerinin tepeden gelen şüpheli bakışları, bağlandıkları hakikate değil, olduğu hâliyle bu gerçek dünyaya yönelmiştir. Bu nedenle burada hakikat değil gerçeklik kavramı kullanılmalıdır. Yukarıda verilen örneğe benzer bir hata, yine *Der Antichrist*'in sekizinci bölümünde yer alan başka bir ifadenin Firuzan Gürbüz tarafından yapılan çevirisinde karşımıza çıkmaktadır:“Rahip, yaşamı inkâr etmeyi, yalanlamayı, zehirlemeyi iş edinmiş bu kimse, daha üstün insan türü olarak görüldüğü sürece, şu soruya hiçbir yanıt bulunamaz: Gerçek nedir? Hiçliğin ve inkârın bu bilinçli avukatı, ‘Gerçek’in temsilcisi sayıldığı takdirde, gerçek zaten tersine dönmüş demektir” (Nietzsche, 2015b, s. 21).

Alıntıda Türkçeye “gerçek” olarak çevrilen kavramın orijinal metindeki karşılığı Wahrheit'tir. Nietzsche'nin ifade etmeye çalıştığı hâliyle burada Wahrheit kavramının en uygun Türkçe karşılığı hakikattir. Bu ifadede Nietzsche, din sözcülerinden bahsetmektedir ve ona göre din sözcülerinin temsil ettiği gerçek değil, bu gerçekliğin ötesinde olduğu varsayılan bir hakikattir. Din sözcüleri hakikat adı altında, yaşadığımız dünyayı yalan, yaşamsal kuvvetleri gelip geçici ve aldatıcı hevesler, yaşamın kendisini ise hiç olarak kabul ederler. Bu anlamda bir hakikat; var olan, deneyimlenen gerçekliğin karşısında zaten tepetaklak duracaktır. Bu sebeple yukarıda gerçeklik kavramının kullanıldığı her ifade, hakikat olarak çevrildiğinde en doğru anlam verilmiş olacaktır.

Wahrheit kavramının diğer Türkçe karşılığı, doğruluktur. Bu kavramın Türkçeye hakikat değil de doğruluk olarak çevrilmesinin koşulu, onun epistemolojik bir bağlamda kullanılmasıdır.

Zira doğruluk, bir bilgi ölçütü olarak epistemolojik, hakikat ise ontolojik temelde anlamını kazanır. Bu nedenle Wahrheit kavramının doğruluk anlamında mı yoksa hakikat anlamında mı kullanıldığına dikkat edilmeksizin yapılan bir çeviri, kavramın ontolojik ve epistemolojik temelini sarsan bir hataya sebep olacaktır. *Der Antichrist*'in yirmi üçüncü bölümünde yer alan bir ifadenin Yusuf Kaplan tarafından yapılan çevirisine bakıldığında, bahsedilen hataya örnek bir kullanım görülecektir:^{vi}

Her şeyden önce, Hıristiyanlık, bir şeyin doğru olup olmamasının mutlak bir kayıtsızlık meselesi ama doğru olduğuna inanılan şeyin *nereye kadar* en yüksek önemi hâiz bir mesele olduğunu bilir. Hakikat ve inanç, doğru olan bir şeydir: Bu büsbütün farklı iki ilgiler dünyası, handiyse birbirinin zıddı olan bu iki dünya (Nietzsche, 1885/2008, s. 39).

Nietzsche burada daha açık bir ifadeyle şunu demek ister: Hıristiyanlık için var olanların kendisi ve bunların bilgisi arasındaki uyum anlamında bir doğruluğun olup olmadığı önemli değildir. Buna karşın Hıristiyanlık, bir şeyin doğru olduğuna yönelik inancı önemli bulmaktadır. Bu, olgusal olarak kanıtlanabilir yollardan ulaşılan bir doğruluk ile inanç yoluyla ulaşılan doğruluk arasındaki zıtlığı göstermektedir. Doğruluğun birbirine tamamen zıt olan bu iki anlamı, deneyim ve inanç zıtlığı olarak düşünülebilir. Sonuç olarak Nietzsche burada Wahrheit kavramını doğruluk anlamında kullanmaktadır. Yusuf Kaplan'ın "hakikat ve inanç, doğru olan bir şeydir" şeklindeki çevirisi, Wahrheit kavramının metinde kastedilen anlamına uygun olmamakla birlikte, ifadenin bütününe yayılan bir yanlışlık da barındırmaktadır. Buna karşın aynı ifadenin "doğruluk ve bir şeyin doğru olduğuna *inanç*" şeklindeki çevirisi, anlam bakımından daha uygundur (Nietzsche, 1999/2023, s. 190).

Sadakat Sorunu

Üsluba ve anlama dair çeviri sorunları, genellikle filozofun felsefi yaklaşımının tercümanlar tarafından göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu, telafisi mümkün olmayan bir durum değildir. Tercümanların yaptığı çevirinin, metnin konusuyla özel olarak ilgilenen kimseler tarafından süzgeçten geçirilmesi, bu tür sorunlara muhtemel bir çözüm sağlayabilir. Ayrıca tercümanın, çevirdiği metnin yazarının genel felsefi perspektifine aşına olması, doğru bir çeviri için gereklidir. Bununla birlikte insanı bizzat bilinçli yapıldığına yönelik düşüncelere iten, tehlikeli ve telafisi zor bir çeviri hatası da mevcuttur. Bu ciddi hata, bazı tercümanların filozofların yazılarını, kendi kültürünce onaylanır olan meselelerin kavramlarıyla çevirme gayretinde açığa

çıkarmaktadır. İslam kültürünün lehine olmayan cümleleri, adları, sözcükleri vs. çeviri metinden çıkarma; Hıristiyanlık dininin yozlaşmışlığını metinlerinde eleştiri konusu olarak ele alan bir filozofu, İslam'a yakınlaştırma çabası ve bu yakınlığın doğruluğuna yönelik cesurca yapılmış yorumlar; ana metnin çevrildiği hedef dil Türkçe olmasına rağmen çoğunlukla İslami Arapça tabirlerle birtakım ululaştırma görevi gören sözcüklerin yoğun şekilde kullanılması gibi bazı incelikli işlemler, bahsedilen gayret ve hatalı girişimleri barındıran çevirilere özgü özelliklerdir. *Der Antichrist*'in elli beşinci bölümünde yer alan bir ifadenin Yusuf Kaplan tarafından yapılan çevirisi bu hataların ilk örneğidir:^{vii} “‘Kutsal yalan’: Konfüçyüs için de, Manu’nun Yasa Kitabı için de, Hıristiyan Kilisesi için de geçerlidir: Ayrıca bu, Eflatun’da da yok değildir: ‘Hakikat mevcuttur’: Bu, nerede işitilirse işitilsin, orada *papazın yalan söylediği* anlamına gelir” (Nietzsche, 1885/2008, s. 114).

Almanca orijinal ifadede kutsal yalanı paylaşanlar arasında Muhammed’in de yer aldığı barizdir, fakat Kaplan’ın çevirisinde Muhammed adının çıkarıldığı görülüyor. Bu, yukarıda sözü edilen, İslam’ın aleyhine yazılan her ne varsa onu metinden çıkarma cüretinin en açık örneğidir. Böylesi bir uygulama ile filozofun yazısının eleştirel ve felsefi alt yapısı bozulmaya uğratılır. Metinlerin orijinal hâlden sapan bir diğer çevirme işlemi, kitabın altmışıncı bölümünde ve yine Kaplan çevirisinde karşımıza çıkmaktadır:^{viii}

Çünkü İslâm kültürü, asil bir kültürdü; çünkü İslâm kültürü, kökenlerini, temellerini insan fitratına borçluydu [insanın fitrî özelliklerini muhafaza edebilmesine borçluydu]; çünkü İslâm kültürü, İspanya’daki Müslüman hayatının nâdir bulunan, nefis hazinelerinin üzerinde bile *hayata* Evet diyordu!... Daha sonraları, Haçlılar, estirdikleri o toz bulutunun ortasında, aslında önünde diz çökmeleri gereken, diz çökmekle daha iyi bir iş yapmış olacakları bir şeye karşı, asil bir kültüre karşı, bizim bugünkü 19. yüzyıl kültürümüzle mukayese edildiğinde, bizim çağdaş kültürümüzün, kendisini, İslâm kültürünün yanında son derece yoksul ve oldukça “geç kalmış” bir kültür olarak görebileceği böylesine asil ve yüksek bir kültüre karşı savaş açmışlardı. Haçlılar, ganimet peşinde koşuşturuyorlardı, hiç şüphesiz ki. Çünkü Doğu, İslâm dünyası, zengindi... (Nietzsche, 1885/2008, s. 130).

Nietzsche yukarıda Kilise tarafından yozlaştırılmış Hıristiyanlığın, “11-12’nci asırlar arasında canlanan Mağrip” kültürünü çiğnemesinden söz eder (Ülken, 1997, s. 120). Ana metinde geçen Almanca “maurischen” ifadesi “die Maurin” kökünden türemiştir ve burada Mağribi kültürden bahsedildiği açıktır. Mağrip, söz edilen dönemlerde Müslümanların hakimiyet sürdürdüğü, “Tunus ve Sicilya’dan Endülüs’e kadar” uzanan, kuzeybatı Afrika bölgesinin genel adıdır. Nietzsche’nin bahsettiği bölge ve bu bölgede süren kültür, diğer çevirilerden farklı olarak

Kaplan tarafından kavramsal, bölgesel ve zamansal bağlamı göz önünde bulundurulmaksızın tümüyle “İslami kültür” olarak aktarılmıştır. Üstelik Almanca ana metinde hepi topu beş kere geçen İslam kavramı Kaplan’ın çevirisinde metnin fırsat verdiği her yerde türetilmiştir ve buna benzer uzun uzadıya İslam övgüsüne dönüştürülen pek çok bölüm vardır.

İslami terminolojiye ait “fitrat” sözcüğü –yukarıda fark edildiği üzere– Almanca *Instinkt* kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır. Açıkçası Nietzsche’nin *Instinkt* (içgüdü) derken yaratılışa işaret ettiğini düşünmek, hiç de gerçekçi görünmemektedir. En genel ifadeyle *Instinkt*, her ne türden olursa olsun bütün canlıların, deneyimden ve bilinçten bağımsız olarak, yaşamlarını sürdürebilmesi için gösterdikleri tepkiler, içgüdüler anlamına gelmektedir. *Der Antichrist*’te Nietzsche, *Instinkt* kavramını iki bağlamda ele almaktadır ve bunlardan ilki, yaşam için, dayanıklılık için, güç için canlılığı ve hareketi sağlayan doğal kuvvetler ya da doğal değerlerdir. Bu, Nietzsche’nin en çarpıcı iddialarından biri olan “güç istenci” ile ilişkili bir anlamdır. Nietzsche, güç istencinin ve yaşamsal içgüdülerin olmadığı yerde, “çürümenin” ve “nihilizmin” hüküm sürdüğünü düşünür (Nietzsche, 1999, s. 172- 174). Nietzsche’nin yaşamsal olana karşıt olarak ileri sürdüğü bir diğer bağlam, “*Décadence- Instinkte*” olarak ifade edilebilir. Bu bağlam Nietzsche’nin düşüncesinde “ruhun tüm korkaklığının ve bezginliğinin onay bulduğu”, yozlaşmışlığın, hastalığın, çöküşün, çürümenin kaynağı olan, en aşağı içgüdü anlamına gelmektedir (Nietzsche, 1999, s. 185). Nietzsche’nin yaşamsal ve en önemlisi de doğal bir canlılık kaynağı bağlamında kullandığı *Instinkt* kavramının *fitrat* terimi ile karşılanması, anlamsal olarak yanlıştır. Çünkü Nietzsche, *Instinkt* derken tertemiz, günahsız, saf bir yaratılış özelliğinden bahsetmemektedir. Burada mevzu yaratılış değil, tümüyle canlı organizmaya özgü doğal, biyolojik bir yapıdır. Nietzsche’nin *Der Antichrist*’te odaklandığı temel nokta göz önüne alınırsa, onun metninin herhangi bir din tabanlı terminoloji ile çevrilmemesi gerektiği anlaşılabilir.

Aynı alıntıda göze çarpan ve had safhada serbestçe yapılan bir diğer hata, Nietzsche’nin, Batı’nın tüm zayıflıklarıyla yapması gerekeni, Doğu’nun asil İslam kültürünün “önünde diz çökmek” olarak belirlediğine dair oluşturulan ifadedir. Nietzsche gibi ateist bir filozofun, Hıristiyanlık başta olmak üzere, benzer yozlaştırmalarla düzenlenmiş dinlere karşı eleştirisini içeren bu yazı, Kaplan’ın çevirisiyle yoğun bir İslami zemine taşınmıştır. Gerçek şu ki tercümanın kendi zihniyetini oluşturan bu tür kabulleri çevirilerine yansıtması, dünyanın dilinde olan bir filozofun namını ve düşüncelerinin kaynağı olan yazılarını kullanmaktan, filozofun dünyayı anlatma çabasına ihanet etmekten başka bir şey değildir. Nietzsche’nin Hıristiyanlığın

yozlaşmışlığına yönelik eleştirilerinden destek alarak, onun yazdıklarının tıpkı bu dinler gibi tek tanrılı ve yaygın olan İslamiyet'in kavramlarıyla çevirmek, düşünceyi tehlikeye atan, hatalı ve geçersizliği kanıtlanması gereken bir işlemdir. Burada okurlara ulaştırılan filozofun yazısı değil, tercümanın birtakım ideolojilere, yerel kutsallıklara, yerel alışkanlıklara, yerel yaşam ve inanç prosedürlerine olan bağlıdır. Şu tümüyle doğrudur: Nietzsche, Hıristiyanlığın tüm yozlaşmışlığıyla, yaşamsal kuvvetleri çökerten bir *décadence* biçimi olduğunu savunur. Fakat o, aynı zamanda Hıristiyanlıkta olduğu gibi bu "fani dünya"da insanın gerçek, yaşamsal, dünyevi faaliyetlerinin kısıtlanması gerektiğini, çünkü öte dünyada bu faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilme ödülüne sahip olacağını vaat eden ne kadar sistem varsa hepsini, bir *décadence* biçimi olarak kabul eder. *Der Antichrist*'in orijinaline en uygun çevirilerinde Nietzsche'nin tüm yozlaşmış inanç öğelerine karşı nasıl bir duruş sergilediği açıkça görülebilir ve bir filozofun düşüncelerini yanlış kavramaya sebep olabilecek nitelikteki çevirilerin bu farkındalığı sayesinde doğru yönde bir çeviri tercihi yapmak mümkün hâle gelir.

SONUÇ

Burada çoğunlukla *Der Antichrist*'in sorunlu çevirilerine değinilmesi, kitabın doğru, anlaşılır, aslına sadık ve Nietzsche'nin felsefi yaklaşımına uygun Türkçe çevirilerinin olmadığı sonucunu çıkarmaz. Zira karşılaştırılan altı farklı çeviri arasında, varlığıyla felsefe literatürünün kazanımları olan, nitelikli çeviriler de mevcuttur. Bu bağlamda öne çıkan çevirilerden biri Oruç Aruoba'nın çevirisidir. Çevirideki bazı ifadeler anlaşılır akıcılıktan yana çok ufak tatminsizlikler oluştursa da kavramların kastedilen anlamlarının gözetilmesi ve anlaşılmama ihtimali öngörülen ifadelerin açıklanması, Aruoba'nın uygun bir çeviri icra ettiğini gösteriyor. Murat Batmankaya çevirisinde ise bazı önemli kavramların anlam bakımından kullanımı gözden kaçırılmıştır, fakat kendisinin tercümanlık tavrı dikkate değerdir. Batmankaya, Almanca orijinalinden çevirdiği *Der Antichrist*'in, başka dillerde yapılmış çevirilerini de gözden geçirdiğini ve farklı geçişleri keşfetmeye çalıştığını belirterek, onaylanır bir çaba göstermiştir. Aynı zamanda, yaptığı çevirinin –her çeviride doğallıkla olabileceği gibi– hata barındırma ihtimalinin bilincinde olması, söz etmeye değer bir tercüman tavrı olarak görülebilir.

Bu değerlendirmede *Der Antichrist*'in en özgün Türkçe çevirisi, A. Onur Aktaş'ın *Mesih Karşısı: Hıristiyanlığa Lanet* başlıklı çevirisi olarak kabul edilmektedir. Bu çeviri, bir felsefe metninin nasıl doğru, süreğen ve anlaşılır şekilde çevrilebileceğini gösteren bariz niteliklere sahiptir. İlk kitabın Almanca orijinal hâliyle birlikte basılması, okurların karşılaştırma

yapabilmesi bakımından eleştirel okumaya olanak sağlarken, aynı zamanda yapılan çeviriye de bir güven oluşturmaktadır. Aktaş'ın orijinal metinde kullanılan bazı ifadeleri geleneksel terimlerle sınırlandırmadan, kastedildiği yönde en doğru anlamı verme yetkinliği sayesinde Nietzsche'nin yazısını, onun esas düşüncelerini bertaraf edebilecek, belirsiz kılabilir, çelişkili veya yanlış anlamaya sebep olabilecek herhangi bir terminolojik genellemeden kurtarmaktadır. Açıkça söylenebilir ki filozofların uğraştığı aynı felsefe kavramlarının her filozof için aynı anlamları temsil etmediği ayrımı, Onur Aktaş'ın tıpkı daha önce yaptığı Schopenhauer çevirilerinde olduğu gibi *Der Antichrist* çevirisinde de anlaşılabilir bir netlikte dir.^{ix} Çevirinin bir başka ayırt edici özelliği, okuyucuya herhangi bir okuma zorluğu çıkarmamasıdır. Bu, Türkçe okuyan ve düşünen okurları, zaten çevrilmiş olan metni yine bir Türkçe sözlükle okuma yükünden kurtararak sağlanmıştır. Nietzsche'nin ya da başka herhangi bir düşünürün yazısını Türkçeye kazandıran böylesi çeviriler, genel felsefi kavrayışların da doğru bir zeminde ilerlemesini mümkün kılmaktadır. Felsefe, sorgulama, eleştiri ve düşüncelerin genişliğiyle doğru ilerleyen bir disiplindir. Bunları bertaraf edecek herhangi bir faaliyet felsefenin ve düşüncenin esas yapısını bozup, yıpratacaktır. Oysa farklı kültürlerle, düşüncelerle gerçek bir temas, düşüncenin en yaratıcı örneklerini geliştirmeye, sürdürmeye fırsat tanıyacak en önemli etkidir.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atf Şekli: Aysun YILDIRIM, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Aysun YILDIRIM has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Aysun YILDIRIM tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Aysun YILDIRIM alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Aysun YILDIRIM tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Aysun YILDIRIM.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Aysun YILDIRIM, makalenin tüm süreçlerinde Vira Verita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The Aysun YILDIRIM declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that she does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Nietzsche, F. W. (1999). *Der Antichrist*. Fluch auf das Christenthum. Giorgio Colli undazzino Montinari (Ed.), *Kritische Studien Ausgabe* (KSA 6., s. 165-254) içinde. de Gruyter.
- Nietzsche, F. W. (2008). *Deccal: Sahte İsa* (1. Baskı). (Yusuf Kaplan, Çev.). Külliyyat Yayınları. (Özgün eser basım 1885).
- Nietzsche, F. W. (2014). *Deccal* (1. Baskı). (Korkut Ata, Çev.). Avrupa Yakası Yayıncılık. (Özgün eser basım [b.t.]).
- Nietzsche, F. W. (2015a). *Deccal: Hıristiyanlığa Lanet* (1. Baskı). (Murat Batmankaya, Çev.). Şule Yayınları. (Özgün eser basımı 1990).
- Nietzsche, F. W. (2015b). *Deccal* (1. Baskı). (Firuzan Gürbüz, Çev.). Alfa Yayınları. (Özgün eser basım [b.t.]).
- Nietzsche, F. W. (2020). *Deccal: Hıristiyanlığa Lanet* (2. Baskı). (Oruç Aruoba, Çev.). Kırmızı Kedi Yayınevi. (Özgün eser basım 1961/1969).
- Nietzsche, F. W. (2023). *Mesih Karşıtı: Hıristiyanlığa Lanet* (1. Baskı). (A. Onur Aktaş, Çev.). Akademim Yayınları. (Özgün eser basım 1999).
- Ülken, H. Z. (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1. Baskı). Ülken Yayınları.

ⁱ Alıntının Almanca orijinali: “*Hier* Arzt sein, *hier* unerbittlich sein, *hier* das Messer führen – das gehört zu *uns*, das ist *unsre* Art Menschenliebe, damit sind *wir* Philosophen, wir Hyperboreer!” (Nietzsche, 1999, s. 174).

ⁱⁱ Elea Okulundan özellikle Parmenides, gerçekliği değişmeyen, yok olmayan, Bir ve bölünemez olarak kabul etmiş ve Platon’un görünüş-gerçeklik ayrımı ile ortaya koyduğu öğretisine zemin hazırlamıştır. Platon, doğada görünen tekil nesnelere görünüşler, ideaları ise gerçeklik olarak kabul eder. Ona göre idealar, görünüşlerin kendisinden pay aldığı özdür. Bu noktada somut, nesnel gerçeklikten soyut, kavramsal ve özsel bir gerçeklik kavrayışına geçiş görülmektedir.

ⁱⁱⁱ Almanca orijinalinde alıntılanan ifadenin geçtiği cümlelerin bütünü : “Denn dies muss man begreifen: jede natürliche Sitte, jede natürliche Institution (Staat, Gerichts-Ordnung, Ehe, Kranken- und Armenpflege), jede vom Instinkt des Lebens eingegebene Forderung, kurz Alles, was seinen Werth in sich hat, wird durch den Parasitismus des Priesters (oder der ‚sittlichen Weltordnung‘) grundsätzlich werthlos, werth-widrig gemacht: es bedarf nachträglich einer Sanktion, – eine werthverleihende Macht thut noth, welche die Natur darin verneint, welche eben damit erst einen Werth schafft” (Nietzsche, 1999, s.196).

^{iv} Alıntının Almanca orijinali: “Jene Vergiftung reicht viel weiter als man denkt: ich fand den Theologen-Instinkt des Hochmuths überall wieder, wo man sich heute als ‘Idealist’ fühlt, - wo man, vermöge einer höheren Abkunft, ein Recht in Anspruch nimmt, zur Wirklichkeit überlegen und fremd zu blicken... Der Idealist hat, ganz wie der Priester, alle grossen Begriffe in der Hand (-und nicht nur in der Hand!), er spielt sie mit einer wohlwollenden Verachtung gegen den ‘Verstand’, die ‘Sinne’, die ‘Ehren’, das ‘Wohlleben’, die ‘Wissenschaft’ aus, er sieht dergleichen *unter* sich” (Nietzsche, 1999, s. 174-175).

^v Alıntının Almanca orijinali: “So lange der Priester noch als eine *höhere* Art Mensch gilt, dieser Verneiner, Verleumder, Vergifter des Lebens von *Beruf*, giebt es keine Antwort auf die Frage: was *ist* Wahrheit? Man *hat* bereits die Wahrheit auf den Kopf gestellt, wenn der bewusste Advokat des Nichts und der Verneinung als Vertreter der ‘Wahrheit’ gilt” (Nietzsche, 1999, s. 175).

^{vi} Alıntının Almanca orijinali: “Vor allem weiss es, dass es an sich ganz gleichgültig ist, ob Etwas wahr <ist>, aber von höchster Wichtigkeit, *sofern* es als wahr geglaubt wird. Die Wahrheit und der *Glaube*, dass Etwas wahr sei: zwei ganz auseinanderliegende Interessen-Welten, fast *Gegensatz*-Welten” (Nietzsche, 1999, s. 190).

^{vii} Alıntının Almanca orijinali: “Die ‘heilige Lüge’ – dem Confucius, dem Gesetzbuch des Manu, dem Muhammed, der christlichen Kirche gemeinsam: sie fehlt nicht bei Plato. ‘Die Wahrheit ist da’: dies bedeutet, wo nur es laut wird, *der Priester lügt*” (Nietzsche, 1999, s. 239).

^{viii} Alıntının Almanca orijinali: “weil sie vornehmen, weil sie Männer-Instinkten ihre Entstehung verdankte, weil sie zum Leben Ja sagte auch noch mit den seltnen und raffinirten Kostbarkeiten des maurischen Lebens! ... Die Kreuzritter bekämpften später Etwas, vor dem sich in den Staub zu legen ihnen besser angestanden hätte, – eine Cultur, gegen die sich selbst unser neunzehntes Jahrhundert sehr arm, sehr ‘spät’ vorkommen dürfte. – Freilich, sie wollten Beute machen: der Orient war reich” (Nietzsche, 1999, s. 249).

^{ix} Bkz. Schopenhauer, A. (2020). İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya (1. Baskı). (A. Onur Aktaş, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Özgün eser basım 1819). /Schopenhauer, A. (2020). Yeterli Temel İlkesinin Dörtlü Kökü Üzerine (1. Baskı). (A. Onur Aktaş, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Özgün eser basım 1813) /Schopenhauer, A. (2021). Doğadaki İsteme Üzerine (1. Baskı). A. Onur Aktaş, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Özgün eser basım 1836).